Møtet med "den andre" – unge homofile og selvmord

Ved Tone Hellesund

Maktrelasjoner og konstruksjonen av "den andre" er et gjennomgående tema i denne artikkelen. I møtet med andre inngår vi i spesifikke maktstrukturer. Artikkelen vil vise hvordan noen homofile ungdommer opplever å bli møtt av en heterofilt dominert verden. Lidelse og medlidenhet er et annet tema i artikkelen, et tema som også henger sammen med etablerte maktforhold.

Noen ungdommer med romantisk og/eller seksuell tiltrekning til sitt eget kjønn forsøker å ta sitt eget liv. Noen av disse gjør dette som en konsekvens av homoseksualitet.

Denne artikkelen baserer seg på en studie av unge homofile og selvmord. Hovedkilden er kvalitative intervjuer med 12 personer, seks kvinner og seks menn, som har forsøkt å ta sitt eget liv eller som har hatt selvmordstanker, og som knytter denne selvmordsproblematikken sammen med problemene deres homoseksualitet har ført med seg.

Min tolkningsmetode baserer seg på hermeneutiske tilnærminger der jeg ønsker å forstå og forklare den meningen som ligger i de undersøkte subjektene beretninger. Som kulturforsker er jeg primært opptatt av de kulturelle betingelsene mine informanter lever under.

Hvorfor selvmord?

Det er stor variasjon mellom de tolv informantene jeg har intervjuet. De har ulike oppfatninger om mange ting, men de enes i noen sentrale elementer i fortellingen om homoseksualiteten. Disse elementene handler om homoseksualitet som en medfødt, iboende og uforanderlig essens, og om at seksualiteten handler om "det innerste i oss" og at den slik er "sannheten om selvet".

Noe av det informantene forteller, handler om at homoseksualiteten gjør dem fremmede i sin egen verden. De ble fremmede for seg selv og fryktet å bli det for sine omgivelser. De opplevde at homoseksualiteten ville representere et dramatisk brudd både med det livet de levde, og den fremtiden de hadde sett for seg. De fryktet at de ved å innta en homofil identitet måtte forlate et kjent og kjær "vi" for å skulle bli en del av et fryktet og foraktet "de". Skam var både et eksplisitt og et implisitt tema i mange av fortellingene.

Mange av informantene forteller om en stor følsomhet i forhold til temaet homofili. De har hatt ørene på stilker og har ofte "testet ut" omgivelsenes hold-

ninger, samtidig som det har vært viktig for dem å ikke vise en interesse som kunne tolkes som en personlig interesse. Både gjennom offentligheten og gjennom personlige relasjoner møtte disse ungdommene både positive og negative holdninger til homoseksualitet. Det var de negative holdningene mine informanter i hovedsak fanget opp og tok til seg.

Reproduksjon av utenforskap i dagliglivet

Hva var det som skapte denne følelsen av annerledeshet og utenforskap? Denne følelsen oppstod primært gjennom hendelser i dagliglivet, heller enn gjennom ekstraordinære begivenheter som vold eller ondsinnet trakassering. Disse dagliglivets marginaliseringsmekanismer bygger på kulturelle mønstre som konstruerer homoseksualitet som noe fundamentalt annet, som konstruerer den homoseksuelle som den fundamentale andre. Dette var det som primært ble for vanskelig å håndtere for mine informanter.

Informanten Janne forteller at det at homoseksualiteten markerer henne som litt annerledes, gjør at hun opplever å ikke være en *selvfølgelig del av verden*. Det var det å ikke skulle "være en selvsagt del av verden" som gjorde et liv som

homoseksuell så skremmende for mine informanter. Dagliglivets marginalisering har sjelden ekskludering som sitt mål, men kan tvert imot bli utført i beste mening. Janne forteller om flere episoder som illustrerer dette:

En slektning døde nå nylig, og da hadde jeg med henne som jeg bor sammen med i begravelsen. Jeg presenterte henne for en venninne av mamma: "Dette er Hanna, samboeren min". "Ja, jeg har hørt det" sa hun, som om jeg skulle fortalt at jeg hadde en fryktelig sykdom. Og litt den stilen er det nok, og de sier jo ikke noe for å være ekle, men de syns det er veldig vanskelig det her da, og ille, og fælt og en tragisk skjebne liksom. Det er liksom noen ting jeg kjenner ved det å være litt annerledes, og det er en sånn ting som at, innenfor det miljøet i hvert fall [et lavkirkelig kristent miljø], så setter man seg selv litt høyere, de syns ikke at deres liv er noe å sørge over, men mitt liv er det da, så det blir jo en veldig nedvurdering egentlig.

Janne er en av flere informanter som har vokst opp i et kristent miljø, men understreker at de marginaliserende mekanismene finner sted i de fleste sammenhenger. De tusen småtingene – som hver for seg synes bagatellmessige og som sjelden er vondt ment – kan komme til å fremstå som et massivt mønster av eksklusjon og markering av annerledeshet.

Sosiologen Astrid Skatvedt (2001) har skrevet hovedoppgave om kommunikasjon i alminnelig samvær mellom behandler og klient. Hennes informanter er klienter i rusmiddelomsorgen, og for dem er det i de dagligdagse møtene de opplever bekreftelse eller avvísning. Det som skjer i dagliglivet, oppfattes som mer ekte og autentisk enn programmerklæringer og festtaler. Skatvedt introduserer begrepet *alminnelighetens potensiale*, og viser hvordan det å bli utsatt for alminneliggjøring og normalisering oppleves som god stempling. Dette fører igjen til bekreftelse på verdighet. Også mine informanter ønsker seg alminneliggjøring og bekreftelse på normalitet.

Krisemøter – eksklusjon og inklusjon

Erfaringene informantene har hatt i møtet med omsorgspersoner både i familien og i det offentlige hjelpeapparatet, illustrerer også dagliglivets anledninger til å markere fellesskap eller avstand. Sara forteller om et nært og varmt forhold til sine foreldre som hun på intervjuutidspunktet opplever som en stor støtte. Selve "komme-ut"-hendelsen var imidlertid ikke like positiv. Sara forsøkte å gjøre selvmord midt i tenårene og ble innlagt på psykiatrisk avdeling. Der fortalte hun ingen om hva hun slet med, og da hun ble utskrevet var hun fortsatt dypt fortvilet. Et halvt år etter utskrivelsen "sprakk ballongen", og hun fortalte foreldrene hvorfor hun var så desperat ulykkelig. Da jeg spør hvordan foreldrene taklet det, trekker hun litt på det og forteller:

Vi har hatt mange runder på det sånn i ettertid. Jeg mener at de kunne ha opptrådt mye verre, men de kunne også ha opptrådt atskillig bedre. For jeg var jo barnet deres som var i en vanvittig krise, og jeg klarte ikke å snakke om det, jeg bare gråt i tre dager. Men det var ingen utstrakt hånd. De gjorde ingenting for å hjelpe meg. De gjorde ikke noe for å støte meg ut heller, men de gjorde ingenting for å ta tak i det. De sa ikke at "vi skjønner at du syns dette er fryktelig, men vi må snakke om det" og "men dette må vi gjøre noe med". Jeg tror de ble helt lammet, og det har de vel sagt i ettertid, at de var helt uforberedt på at det kunne være noe sånt. For de har jo levd hele livet sitt i konservative kristne menigheter, og der er det som om sånt ikke eksisterte, og at jeg da, som hadde vært på sånne steder hele livet skulle være homofil! Det var helt uvirkelig, tror jeg, for dem. Så, jeg kunne jo ønsket at de hadde gjort mer, men jeg skjønner veldig godt at de ikke har gjort det. For de var liksom mennesker i lys av hvilke miljø de har vært en del av og hvilke folk de har truffet før og sånn.

For foreldrene var homofile noe som ikke kunne eksistere innenfor rammene av det livet de levde. At deres elskede datter skulle være en av disse fremmede "andre" var helt uvirkelig for dem. De klarte ikke å håndtere den utenkelige og umulige situasjon som Saras bekjennelse satte dem i. Andre steder i intervjuet for-

teller Sara om hvordan det også for henne selv syntes umulig å skulle gå fra å være en skikkelig, kristen og skoleflink jente til å skulle bli en av "dem", de foraktede, fryktede og syndige utskuddene. Bruddet mellom hvordan både foreldrene og hun selv betraktet "Sara" og "de homofile", ble så stort at det skapte kaos i deres livsverden.

Alle informantene holdt foreldrene utenfor de problemene de slet med før selvmordsforsøket. Mens noen aktivt holdt foreldrene unna da disse forsøkte å finne ut hva som plaget dem, var det andre foreldre som ikke lot seg merke med barnas problemer, depresjoner og t.o.m. selvmordsforsøk. Janne ble innlagt på psykiatrisk avdeling etter et selvmordsforsøk da hun var 16 år. Jeg antar at dette må ha vært en dramatisk situasjon for familien, og spør i intervjuet om hva Janne fortalte til foreldrene om hvorfor hun forsøkte å ta livet av seg.

Ja, de har faktisk aldri spurt om det, og det har jeg aldri sagt noe om heller. De var bare lettet over å overlevere ansvaret tror jeg, til noen leger på sykehuset, og da jeg ble skrevet ut så var liksom alt bra, og vi har aldri hatt noen tradisjon på å snakke så mye, så de har faktisk aldri spurt om det, nei.

Mens Jannes foreldre høres ut til å ha vært tilfredse med å ikke bli involvert i datterens problemer, har andre foreldre vært mer aktive i å forsøke å hjelpe sin åpenbart ulykkelige tenåring. I de fleste tilfellene har ungdommene selv gått igjennom en lang prosess før de velger å fortelle familien om homoseksualiteten. Flere av informantene har heller ikke på intervjuutidspunktet fortalt foreldrene om dette. Frykten for å bli sett på som en av "de andre" av sine nærmeste, av ens nærmeste "vi", synes utbredt.

Møter med helsevesenet skiller seg ikke ut som et spesielt problemområde i mitt materiale. Et par stykker forteller om spesifikt negative møter, og noen forteller om positive møter. Av mine informanter var det syv stykker som ble innlagt på sykehus etter selvmordsforsøk. Seks av disse fortalte ingen på sykehuset om årsaken til selvmordsforsøket. To av dem gikk også i langvarig terapi etterpå uten

at de fortalte terapeuten om denne problematikken. Helsevesen og "hjelpere" spiller ingen stor rolle i fortellingene, og det er kun én av informantene som indirekte opplevde møtet med helsevesenet som et positivt vendepunkt. Likevel betydde det mye der og da om informantene opplevde å bli møtt med uforstand og avvising eller med bekreftelse. Dag forteller oppglødd om et slikt bekræftende møte på ungdomsskolen:

Kom til helsesøster, det var vel i 1988-89. Hun var den gang noen og seksti år gammel. Jeg hadde tillit til henne fra barneskolen, og følte at jeg kunne snakke med henne. Kommer inn til henne og setter meg ned, og så sier jeg, sånn rett fram: "Jeg liker gutter. Jeg tenker ikke på jenter. Jeg tenker på gutter, jeg vil ha sex med gutter, er det noe i veien med meg?" Og du for en dame, 60 år gammel: "Dette her er helt normalt. Man tror at 10 % av alle mennesker her i Norge har det på den måten der. Gutter og jenter. De blir forelsket i mennesker av sitt eget kjønn, så det er helt normalt, ta det helt med ro." En time snakket vi sammen. Det gjorde godt, å få bekreftelse. Og på toppen av det hele var hun enig med meg i at definisjonen på homoseksuell, den passet ikke. For, den tok ikke med i definisjonen når det gjaldt følelser. Det var en god følelse. Da følte jeg at oi, nå kan jeg leve igjen.

Helsesøster bekreftet Dag som "helt normal" og bekreftet ham som en naturlig del av verden. Som mange av informantene er Dag opptatt av å etablere en respektabel homofil identitet. Et for sterkt fokus på seksualitet blir da problematisk, og han tar av den grunn avstand fra bruken av begrepet homoseksuell. Også på dette punktet møter helsesøster ham på en bekræftende måte. Han opplever at hun gir ham både en selvsagt og en respektabel plass i verden.

Heteronormativitet

Marginaliseringsmekanismene som informantene har møtt, kan defineres som et utslag av heteronormativitet. Heteronormativitet innebærer at kulturen har heteroseksualitet som norm for voksne menneskers samliv, og at andre preferanser og samlivsformer betraktes som mindre-

verdige. Den finske queer-teoretikeren Tina Rosenberg sier det slik: Heteronormativitet er helt enkelt antagelsen om at alle er heteroseksuelle, og at den naturlige måten å leve på er heteroseksuelt (Rosenberg, 2002:100). Dette var det som ble umulig å imøtegå for en alenestående 14-åring, en 18-åring eller til og med en 28-åring.

Siden heteroseksualitet – homoseksualitet blir betraktet ikke bare som en forskjell, men som en fundamental forskjell, blir det nærliggende for mange å betrakte den homoseksuelle først og fremst som noe annet enn meg selv. Likhet og forskjellighet blir brukt både av homofile og heterofile om denne dikotomien. Hovedpoenget her er at det er majoritetskulturen som har makten. Sier de at den homoseksuelle primært er ulik, så er det lite den homoseksuelle kan gjøre med dette. Avvikeren kan ikke selv velge når identiteten som for eksempel "innvanderer" eller "homoseksuell" gjøres relevant som det mest vesentlige i forhold til deres mange andre identiteter og kapasiteter (...). I dette er de underlagt et maktforhold (Gullestad, 2002:111). Informantenes fortellinger vitner om ulike måter å møte disse maktstrukturene på, og ikke minst har det enkelte individ som regel endret sin strategi over tid.

Erfaringene informantene forteller om er ikke helt spesielle – tvert i mot så forteller de om ganske vanlige marginalitets-

erfaringer. De kulturelle tolkningsrammene og fortellingene disse erfaringene ble satt inn i, gjorde imidlertid at de nesten ble dødelige for mine informanter. Det finnes mange ulike kulturelle tolkninger av erotiske handlinger mellom to personer av samme kjønn. Også i Norge i dag finnes ulike tolkninger og ulike fortellinger om og forståelser av homoseksualitet. Kun noen bestemte fortellinger om homoseksualitet gjør koblingen til selvmord meningsfull. Den dominerende fortellingen i Norge er fortsatt den essensialistiske fortellingen med fokus på homoseksualiteten som en særskilt sannhet om selvet, med fokus på homoseksualiteten som en særskilt identitet. Skam og stolthet er denne fortellingens dobbelthet, og mange av informantene har nettopp vendt sin skam til en skjør stolthet. Det er likevel viktig å understreke at så lenge en fortsetter å snakke om stolthet, så snakker en også implisitt om skam.

Lidelsens vei er farefull

Lidelse og smerte står opplagt sentralt i fortellinger om selvmordsforsøk. Flere av de norske debattene om homoseksualitet er bygd opp av et følelsenes språk, og begrepsparet lidelse og medlidenhet spiller en sentral rolle også i diskusjonene om homoseksuelles rolle i det norske samfunnet. "Debatten" om homofile og selvmord står her sentralt.

Nestekjærlighet og medlidenhet er selvsagt gode egenskaper som mennesker i større og mindre grad utviser overfor hverandre. Den amerikanske religionssosiologen Dawne Moon (2004) påpeker at i forhold til homoseksualitet er imidlertid de som lider og de som skal utvise medlidenhet, allerede plassert innenfor en hierarkisk struktur der de er svært ulikt plassert, den heteroseksuelle blir rangert høyere enn den homoseksuelle. I slike tilfeller er ikke medlidenhet noe som utspiller seg mellom likeverdige parter, men noe som tvert imot er med på å reproducere ulikhet. "Du bryter radikalt med det normale og vanlige. Du er noe helt annet enn oss, og vi skjønner at dette er vanskelig for deg. I vårt storsinn, så vil vi inkludere deg i vårt fellesskap." Denne type tankeganger (- forhåpentligvis noe karike-

rte -) er med på å reproducere ulikhet og kan aldri bli et grunnlag for likhet.

Det er farlig å basere ønsker om likeverd på et smertens språk. Smerte kan skaffe inngang til et gitt fellesskap, men smertens språk utfordrer ikke den etablerte ulikheten mellom heteroseksuelle og andre. Tvert imot er smertens språk med på å understreke ulikheten, da heteroseksuelt identifiserte samfunnsmedlemmer kan føle seg enda mer nestekjærlige – eller liberale – ved å utøve sin evne til medlidenhet ovenfor andre mindre heldige. (Moon, 2004:235)

Både homopolitikere, homoforskere, selvmordsforskere og hjelpere bør forsøke å få til en balanse mellom det å påpeke de rike mulighetene til å leve gode homoliv som finnes i Norge i dag, og samtidig ta på alvor de negative og belastende erfaringene mange likevel opplever. Det er viktig at de som opplever homoseksualitet som en dødelig belastning, blir tatt på alvor. Det å oppleve å bli konstruert som "den andre", som noen som ikke har en selvsagt plass i verden, er noe av det som har vært mest problematisk for informantene i denne undersøkelsen.

Tone Hellesund er kulturviter og dr. art. Hun jobber som forsker ved Rokkansenteret, Universitetet i Bergen. Hun har forsket på ulike temaer knyttet til "intimitetens forvandlinger" både i fortid og i nåtid: temaer som enslighet, seksualitet, kjærlighet og modernitet. Hun har publisert både artikler og bøker om disse temaene.

Referanser:

- Gullestad, M. (2002). *Det norske sett med nye øyne: kritisk analyse av norsk innvandringsdebatt*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Moon, D. (2004). *God, sex, and politics: homosexuality and everyday theologies*. Chicago: University of Chicago Press.
- Rosenberg, T. (2002). *Queerfeministisk agenda*. Stockholm: Atlas.
- Skatvedt, A. (2001). *Fortellinger om kjærlighet: om kommunikasjon mellom ansatte og klienter på en institusjon for stoffmisbrukere*. Hovedoppgave i sosiologi: Universitetet i Oslo

En kommentar til forskning om selvmord og homofili

Ved Tone Hellesund

I 1999 kom NOVA-rapporten, rapporten *Levekår og livskvalitet blant lesbiske kvinner og homofile menn* utført ved Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring av forskerne Kristin Hegna, Hans Wiggo Kristiansen og Bera Moseng. Undersøkelsen omfattet 2987 informanter til en kvantitativ undersøkelse og 23 informanter til en kvalitativ del. Det er den største

undersøkelsen som har blitt utført blant norske lesbiske og homofile, og den tilbyr viktig kunnskap på en rekke områder. Rapporten viste at andelen som har vært plaget av tanker om å ta sitt eget liv i løpet av de siste 14 dager, er 6–7 ganger høyere blant NOVA-undersøkelsens kvinner og menn enn blant den generelle befolkning. 16 % av mennene og 20 % av kvinnene i utvalget oppgir at de har forsøkt å ta sitt eget liv minst en gang. De mest oppsiktsvekkende tallene viste at hver fjerde kvinne og mann under 25 år i utvalget oppgir at de har minst et selvmordsforsøk bak seg. Følelse av isolasjon og ensomhet, ønske om å komme vekk fra en uutholdelig situasjon, avmakt i forhold til framtida, og problemer med å akseptere seg selv som lesbisk/homofil, var de fire vanligste motivene som ble oppgitt for selvmordsforsøket (Hegna et al., 1999:292). NOVA-rapporten korresponderer med en rekke utenlandske undersøkelser som også viser markant høyere forekomst av parasuicid blant homofilt (og delvis lesbisk) identifiserte ungdommer enn blant heterofilt identifiserte ungdommer.

Disse kvantitative selvmordsundersøkelsene er problematiske på flere nivåer:

- 1) Det er reist kritikk mot holdbarheten i funnene.
- 2) I en del av de kvantitative undersøkelsene blir spørsmålet om hvorfor noen homofilt identifiserte ungdommer forsøker å ta sitt eget liv ikke reist, eller det fremsettes svært enkle og sjablonaktige forklaringer på dette.
- 3) Selvmordsstatistikk (- problematisk sådan -) er et hyppig brukt argument av bl.a. ulike homofile organisasjoner for å bedre levekårene for lesbiske og homofile. En del forskere på feltet bidrar selv til dette fokuset. Denne type lidelsesargumenter er lite fruktbare dersom målet er å fremme homoseksualitet som en likeverdig livsform (se artikkel).

I artikkelen *Suicide attempts among sexual-minority youths: population and measurement issues* går sosialpsykologen Savin-Williams (2001) gjennom alle de sentrale internasjonale (hovedsakelig fra USA) studiene angående homofile

og selvmord/selvmordsforsøk. Savin-Williams peker på to hovedfeilkilder i denne type studier:

1) De "unge homofile" som lar seg identifisere i disse undersøkelsene, er svært lite representative. De fleste sammenkjønnselskere "kommer-ut" som homofile etter at de har forlatt denne alderen, og vil altså ikke bli fanget opp i undersøkelser. Flere undersøkelser viser at tidlig kommer-ut alder er forbundet med en rekke problemer, og utvalget av "unge homofile" blir derfor ekstra skjevt i forhold til den populasjonen som noen år senere vil identifisere seg som homofile i disse årskullene.

2) De fleste undersøkelsene baserer seg på selvrapporing. Savin-Williams har foretatt egne studier som indikerer at vi finner en høyere "feilrapportering" av selvmordsforsøk blant homoseksuelt identifisert ungdom enn blant heteroseksuelt identifisert ungdom. De homofilt identifiserte ungdommene overrapporterer eller overdriver alvorlighetsgraden av selvmordsforsøket. Det som ble beskrevet som "selvmordsforsøk", viste seg ved nærmere undersøkelse kanskje å være mer vage "selvmordstanker". (Savin-Williams, 2001:989)

Savin-Williams møter stor motstand (bl.a. fra Russel, 2003). Jeg kan imidlertid ikke se at kritikerne imøtegår kritikken til Savin-Williams på noen grunnleggende måte. Selv om det også er mye å diskutere i det Savin-Williams skriver, mener jeg at hans kritikk av forskningen på dette feltet er så fundamental at det bør få oss til å stoppe opp. Som et minimum bør dette få oss til å utarbeide bedre undersøkelsesmetoder og få oss til å slutte å referere til de mest problematiske av de tidligere studiene. Mer fundamentalt synes jeg dette reiser spørsmål ved om denne type kvantitative studier overhodet er meningsfulle eller om de stiller de riktige spørsmålene.

Paradoksalt nok har noen av "de homofiles forsvarere" i sin iver etter å synliggjøre diskriminering og undertrykkelse av homofile blitt de sterkeste pådriverne i å skape en uunnværlig narrativ forbindelse mellom homoseksualitet og selvmord. Jeg stiller meg kritisk til den måten selvmordsforsøk blir brukt som et slags pressmiddel av ulike homoorganisasjoner. Dette fokuset tror jeg virker negativt tilbake på ungdommer som betrakter seg selv som homofile. De blir både stadig konfrontert med dette elendighetsscriptet og de "lærer" at selvmordsforsøk anses som det ultimate målet på undertrykkelse og lidelse.

Referanser:

- Hegna, K., Kristiansen, H. W., & Moseng, B. U. (1999). *Levekår og livskvalitet blant lesbiske kvinner og homofile menn*. Oslo: Nova
- Russel, S. T. (2003): *Sexual minority youth and suicide risk*. American Behavioral Scientist, 46, 1241-1257.
- Savin-Williams, R. (2001). *Suicide attempts among sexual-minority youths: population and measurement issues*. Journal of Consulting and Clinical Psychology, 69(6), 983-991.